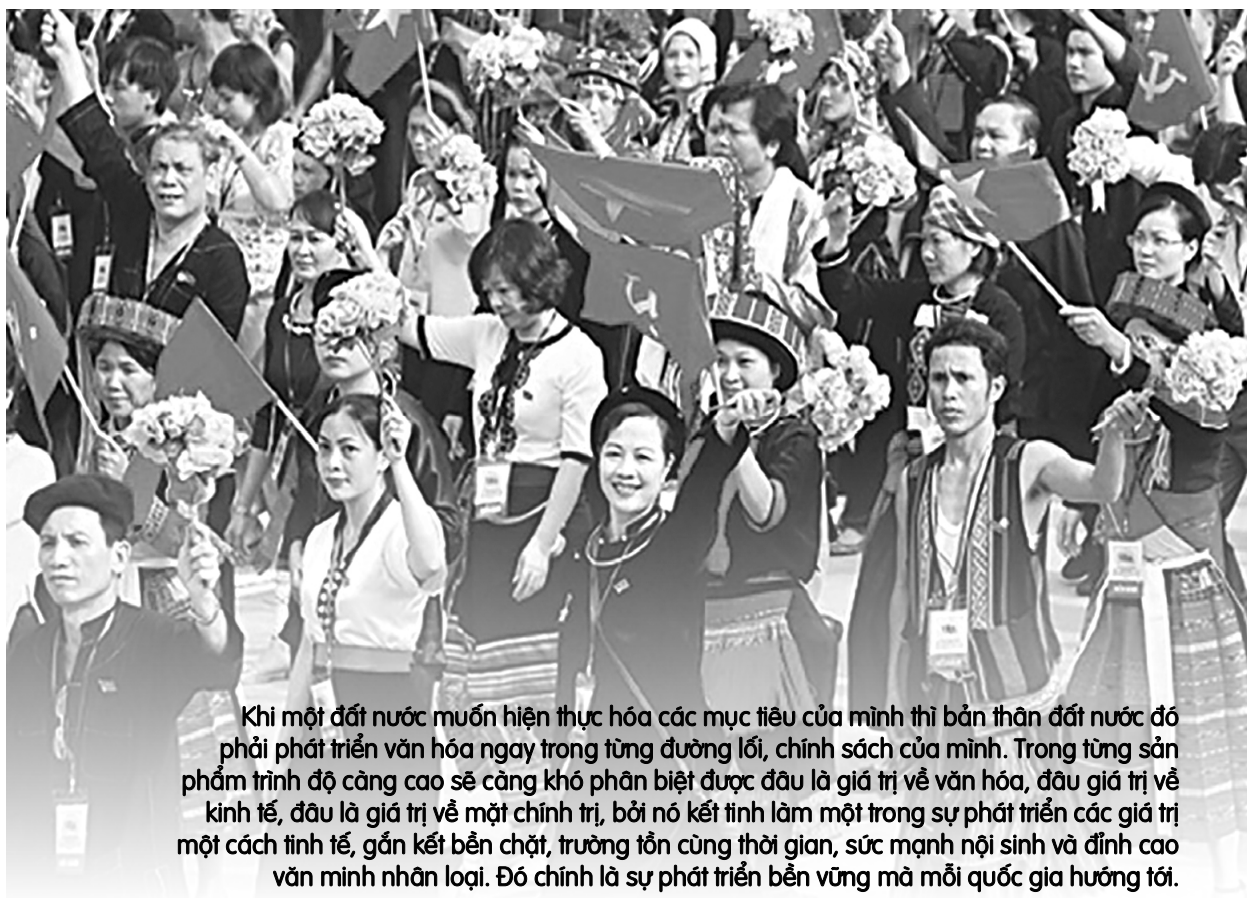

Một số kiến giải từ cách nhìn thực tiễn GÓP PHẦN ĐƯA VĂN HÓA PHÁT TRIỂN BỀN VỮNG

■ TS. Hồ Thị Bích Ngọc
Học viện Chính trị quốc gia Hồ Chí Minh

Khi một đất nước muốn hiện thực hóa các mục tiêu của mình thì bản thân đất nước đó phải phát triển văn hóa ngay trong từng đường lối, chính sách của mình. Trong từng sản phẩm trình độ càng cao sẽ càng khó phân biệt được đâu là giá trị về văn hóa, đâu giá trị về kinh tế, đâu là giá trị về mặt chính trị, bởi nó kết tinh làm một trong sự phát triển các giá trị một cách tinh tế, gắn kết bền chặt, trường tồn cùng thời gian, sức mạnh nội sinh và đỉnh cao văn minh nhân loại. Đó chính là sự phát triển bền vững mà mỗi quốc gia hướng tới.

Phương thức văn hóa trong bối cảnh mới

Sinh thời, Bác Hồ đã khái quát về văn hóa: “Văn hóa là sự tổng hợp của mọi phương thức sinh hoạt cùng với biểu hiện của nó mà loài người đã sản sinh ra nhằm thích ứng những nhu cầu đời sống và đòi hỏi của sự sinh tồn”⁽¹⁾. Như vậy, phương thức biểu đạt của văn hóa chính là sự tổng hợp các phương thức trong đời sống, trong

chính hoạt động thực tiễn, nó là kinh tế, là chính trị, là xã hội, là môi trường sống. Muốn phát triển bền vững nội tại lĩnh vực văn hóa hay muốn phát triển xã hội từ lĩnh vực văn hóa thì chúng ta cần quy chiếu ngay đến phương thức của văn hóa trong chính đời sống thực tiễn, từ đó chúng ta

mới có biện pháp hữu hiệu để giải mã nội dung này và đương nhiên bao giờ nó cũng liên quan mật thiết đến tổng thể giải pháp từ chính thể chế, từ chính sách hay chính là từ nguồn lực cho văn hóa trong thời hạn trước mắt hay cần kiên trì lâu dài vì phương thức của văn hóa thì có những phương thức tiến bộ, phương thức phản tiến bộ, những phương thức mới nhưng cũng có những phương thức đã cắm sâu, lan rộng vào đời sống. Vấn đề mấu chốt ở đây chính là chúng ta không phải thiếu nhận thức về vai trò, vị trí và không phải chúng ta không hiểu về văn hóa mà vấn đề chính là chúng ta thiếu những hành động quyết liệt và hiệu quả để sửa đổi những hiện tồn về văn hóa. Đơn cử nạn tắc đường chẳng hạn, tích tụ lâu ngày thành lối sống kém văn minh, lạc hậu mà nạn nhân chính là con người. Vậy giải pháp đưa ra chính là lĩnh vực văn hóa cần lên tiếng nói để giữ vững một môi trường sống, không gian văn hóa cho đô thị, văn hóa cần bắt tay vào hành động, cần yêu cầu sửa đổi những gì liên quan thể chế, đến chính sách, đến nguồn lực liên quan đến vấn nạn này; điều quan trọng chính là hành động trong thực tiễn chứ không chỉ là lý thuyết để thay đổi “phương thức sinh hoạt” của chính chủ nhân xã hội là con người chúng ta. Câu chuyện văn hóa lên tiếng chính là lên tiếng đối với thể chế, nếu là một thể chế hiệu quả, một chính quyền năng động, sáng tạo, một đội ngũ cán bộ, công chức chuyên nghiệp, chịu khó nghe, nhìn, làm, chịu khó thay đổi và đặt trách nhiệm của mình trước dân thì sẽ không có chuyện tắc đường thành một lối sống phản văn minh kéo dài; thể chế ở đây chính là các bộ ban ngành cần vào cuộc đồng bộ và quyết liệt; các tổ chức văn hóa cần lên tiếng với Bộ Xây dựng hay Bộ Giáo dục, vì sao lại tắc đường, do nhiều trường đại học, nhiều chung cư xây dựng làm đầy nhanh tăng dân số cơ học vậy thì phải di dời hay là do ý thức chấp hành không tốt của người dân thì do bộ phận tuyên truyền, dân vận, an ninh trật tự chưa vào cuộc hiệu quả hay là do chính sách, quy định nhập cư nội đô chưa phù hợp hay là do chính sách nhập khẩu và sản xuất phương tiện giao thông có vấn đề, các tổ chức văn hóa cần yêu cầu Bộ Đầu tư và

Bộ Giao thông, Bộ Công an, chính quyền các cấp giải quyết vấn đề này. Xã hội ngày càng phát triển thì sự chuyển động của văn hóa trong việc đề ra chính sách cần có chiến lược lâu dài nhưng cần thay đổi các biện pháp liên tục phù hợp với từng yêu cầu môi trường văn hóa cụ thể để không phá vỡ chiến lược tổng thể nhưng tối ưu hiệu quả trong từng bước đi, từng nhiệm vụ cần kíp, quan trọng đặt ra, văn hóa cần đặt câu hỏi và lên tiếng nói một cách nhanh chóng và mạnh mẽ, các câu hỏi và hành động làm xoay chuyển được hiện trạng của thể chế, chính sách và huy động được các nguồn lực, khắc phục được các hiện tượng lạc hậu để sánh bước cùng văn minh của loài người. Hiện nay yêu cầu đặt ra của văn hóa đối với thể chế chính là chúng ta không thiếu tri thức chính trị, hệ tư tưởng chính trị và chuẩn mực, giá trị chính trị mà cái chúng ta cần quy chiếu hiện nay của văn hóa đối với thể chế chính là hành vi chính trị, từ đây mới đề đạt chính sách sát đúng, dùng biện lý do cho những hiện tồn, văn hóa là một trụ cột trong đời sống xã hội nhưng chính trụ cột này vô hình chung đang bị các trụ cột khác làm cho mình chỗ này chỗ khác xiêu vẹo, làm ảnh hưởng đến đời sống của nhân dân trong tiến trình phát triển bền vững, hiện thực hóa các mục tiêu của đất nước.

Đầu tư sản phẩm chiến lược

Văn hóa với hệ giá trị, truyền thống, chuẩn mực, bản sắc được trao truyền từ đời này sang đời khác sẽ góp phần điều chỉnh hành vi suy nghĩ, hướng con người đến những điều tốt đẹp của chân, thiện, mỹ. Trong thực tiễn chúng ta cũng thấy

nhiều quan điểm, chủ trương của Đảng về gắn kết, phát triển đồng bộ các lĩnh vực kinh tế, chính trị, xã hội, văn hóa, các cấp ủy đảng, chính quyền từ Trung ương đến địa phương đã xây dựng, ban hành nhiều chương trình, kế hoạch hành động hướng tới mục tiêu phát triển hài hòa, bền vững. Tuy nhiên bên cạnh những thành tựu đạt được thì ở một số nơi, tính chất “phát triển hài hòa” chưa thực sự hiệu quả, công tác phát triển văn hóa ở một số vùng miền còn chậm so với tốc độ phát triển của kinh tế, chính trị, xã hội. “So với những thành tựu trên lĩnh vực chính trị, kinh tế, quốc phòng, an ninh, đối ngoại, thành tựu trong lĩnh vực văn hóa chưa tương xứng; chưa đủ để tác động có hiệu quả xây dựng con người và môi trường văn hóa lành mạnh. Tình trạng suy thoái về tư tưởng chính trị, đạo đức, lối sống trong Đảng và trong xã hội có chiều hướng gia tăng”⁽²⁾; “Văn hóa chưa được quan tâm tương xứng với kinh tế và chính trị, chưa thật sự trở thành nguồn lực, động lực nội sinh của sự phát triển bền vững đất nước”⁽³⁾. Trong rất nhiều nguyên nhân thì cần lập lại những cách tiếp cận mới hơn, hiện đại hơn và phù hợp hơn về văn hóa, vấn đề không chỉ trong tư duy của một số lãnh đạo, quản lý do quá đề cao phát triển kinh tế mà xem nhẹ mục tiêu, nhiệm vụ phát triển văn hóa; phụ thuộc vào sự phát triển của kinh tế; thậm chí cho rằng nhiệm vụ phát triển văn hóa chưa mang tính cấp thiết, chưa cần thiết đầu tư phát triển; đầu tư cho văn hóa

không nhìn thấy nhiều lợi nhuận... Vấn đề là chúng ta cần có tầm nhìn giải mã mang tính đột phá cho hiện trạng này chính là “thị trường và thị trường hơn” cho văn hóa, biến văn hóa thành một món hàng quý giá, bởi bản thân văn hóa là một quá trình tiếp biến thì khi chúng ta mong muốn văn hóa phát triển bền vững chính chúng ta cũng cần thay đổi tư duy và biện pháp đưa văn hóa phù hợp trong bối cảnh mới, bối cảnh hội nhập quốc tế sâu rộng, việc khai thác, phát huy vai trò, giá trị của văn hóa trong các hoạt động kinh tế, chính trị, xã hội đã và đang được các quốc gia đẩy mạnh, tăng cường thông qua chiến lược ngoại giao văn hóa, đối thoại văn hóa; đại sứ văn hóa; phát huy sức mạnh mềm văn hóa trong phát triển kinh tế - xã hội, từ đó lan tỏa sức mạnh, sự cộng hưởng của quốc gia này so với quốc gia khác. Bối cảnh mở cửa khu vực và quốc tế đang tạo ra những điều kiện, vận hội để văn hóa Việt Nam ngày càng tham gia tích cực, chủ động vào quá trình hội nhập trên cơ sở nguồn tài nguyên văn hóa đa dạng, phong phú; sự hỗ trợ của Internet, mạng

Văn hóa là nguồn lực phát triển bền vững của quốc gia (Ảnh: Giỗ tổ Hùng Vương)

xã hội, truyền thông đại chúng. Để bản thân văn hóa là nguồn lực lớn mạnh thì cần phải đầu tư sản phẩm mang tính chiến lược. Đặt trong bối cảnh bên ngoài cũng như điều kiện bên trong của đất nước đang trong quá trình chuyển đổi đi lên thì chúng ta không thể “thị trường và thị trường hơn” cho văn hóa một cách ồ ạt và dàn trải, chúng ta cũng không đủ nguồn lực để tất cả các lĩnh vực đều kêu gọi đầu tư, mặt khác, so với các thị trường khác thì sản phẩm văn hóa đòi hỏi sự kỳ công mới hiệu quả, vậy nên cần đầu tư mũi nhọn vào các sản phẩm văn hóa. Bên cạnh chiến lược đầu tư chiều sâu cho sản phẩm văn hóa đã được chọn thì cần có sự vào cuộc của thể chế, của các tổ chức liên quan về chính trị, về kinh tế, xem đây là trách nhiệm chính của đất nước giao cho họ, chính sách cần thể hiện được sự đầu tư, sự trân trọng bảo tồn, giữ gìn giá trị thiêng liêng sản phẩm được chọn nâng tầm cao nhất, đồng thời có đầu tư kỳ công, bài bản và gắn với chiến lược truyền thông và quảng bá cho sản phẩm này cũng là vấn đề đáng bàn; truyền thông trong điều kiện hiện nay rất đa phương diện, rất nhiều tiến bộ để chúng ta học tập, đặc biệt là quyền lực to lớn của truyền thông trong việc tác động đến ý thức và hành động của mỗi người, sự tác động đó sẽ nâng tầm văn hóa thành những biểu trưng của thời đại nếu như ai biết khai thác nó một cách thông minh, sáng tạo và hiệu quả.

Mặt khác, con người phụ trách cụ thể là vấn đề quan trọng, bố trí phù hợp đội ngũ những người có tâm huyết, làm việc đến nơi đến chốn, đặc biệt là người đứng đầu phụ trách dự án sản phẩm chiến lược, những người yêu văn hóa và nắm được kỹ năng công nghiệp văn hóa là yếu tố quyết định sự thành công của dự án chiến lược. Bên cạnh đó cần huy động sự tham gia, đóng góp ý kiến của các nhà nghiên cứu, nhà hoạt động văn hóa, văn nghệ sĩ và những người quan tâm đến sự nghiệp phát triển văn hóa, con người Việt Nam có tiếng nói tâm huyết, trách nhiệm, những ý tưởng sáng tạo với tinh thần cống hiến để sự nghiệp phát triển văn hóa, con người Việt Nam ngày càng phát triển tương xứng với tiềm năng, lợi thế của sản phẩm được đầu tư.

Chú trọng văn hóa cơ sở

Một vấn đề đặt ra chính là bảo tồn các giá trị và di sản văn hóa truyền thống trong bối cảnh thế giới hiện đại, trong mối quan hệ biện chứng với những biến động lớn lao trong mọi lĩnh vực của thời đại. Các giá trị văn hóa truyền thống cần được gìn giữ, gạn lọc làm điểm tựa cho văn hóa đương đại; làm bệ phóng cho hiện tại và tương lai. Văn hóa phải trở thành nguồn lực nội sinh cho sự sáng tạo, là một đảm bảo cho sự phát triển nhanh và bền vững của đất nước. Trong điều kiện hiện nay chúng ta cần được trang bị thêm hiểu biết về văn hóa sinh thái, dù vô tình hay cố ý, đã và đang dẫn đến những hậu quả sinh thái nặng nề, uy hiếp trực tiếp cuộc sống và chất lượng sống của mọi người, cản trở sự phát triển bền vững của đất nước. Trong điều kiện chúng ta phát triển kinh tế thị trường và hội nhập quốc tế sâu rộng về mọi mặt, nhất là hội nhập về kinh tế, thì văn hóa càng phải thấm thấu sâu hơn vào kinh tế, trước hết là những con người làm kinh tế để hình thành văn hóa kinh doanh, văn hóa doanh nghiệp, văn hóa quản trị doanh nghiệp, văn hóa quản trị nhân lực, văn hóa đàm phán trong thương mại...

Chúng ta vừa cần hết sức coi trọng và giữ gìn các giá trị văn hóa truyền thống của dân tộc, vừa phải mạnh dạn, bản lĩnh, tiếp thu có chọn lọc các giá trị văn hóa thế giới, để phát huy các giá trị đó phục vụ cho công cuộc phát triển nhanh và bền vững của đất nước về mọi mặt, mọi lĩnh vực. Trong điều kiện hiện nay, văn hóa phải thấm vào mọi mặt của đời sống xã hội, nhất là những người đang giữ vai trò

trong sáng tạo khoa học; vào lĩnh vực chính trị với tư cách là văn hóa chính trị; vào kinh tế với tư cách là văn hóa kinh doanh, văn hóa doanh nghiệp và quản trị doanh nghiệp; vào tổ chức, quản trị và điều hành đất nước.

Một vấn đề cần được xem là quan trọng nhất là những nội dung văn hóa cần thấm sâu xuống đời sống cơ sở, nét đẹp của thôn xóm phố phường, cần quan tâm hơn đến cơ sở với các thiết chế, hình thức phù hợp để đời sống của người dân mọi vùng miền được văn minh hơn nhưng bền chặt cộng đồng với lối sống, nếp sinh hoạt hiện đại nhưng tôn vinh được vẻ đẹp truyền thống, từ đó chúng ta mới có nền tảng văn hóa quan trọng của một quốc gia. Cơ sở chính là nơi lưu giữ những giá trị bền vững, những tinh hoa của cộng đồng các dân tộc Việt Nam được vun đắp qua lịch sử hàng ngàn năm đấu tranh dựng nước và giữ nước; hun đúc nên bản sắc dân tộc của văn hóa Việt Nam: “Lòng yêu nước nồng nàn, ý chí tự cường dân tộc, tinh thần đoàn kết, ý thức cộng đồng gắn kết cá nhân - gia đình - làng xã - Tổ quốc; lòng nhân ái, khoan dung, trọng nghĩa tình, đạo lý; đức tính cần cù, sáng tạo lao động; sự tinh tế trong ứng xử, tính giản dị trong lối sống”(4). Trong điều kiện hiện nay cần trang bị cho người dân cơ sở ý thức văn hóa sinh thái, giữ gìn vệ sinh môi trường. Đơn cử như vấn đề rác thải tại các địa phương, nhất là rác thải nhựa, đe dọa nghiêm trọng đến đời sống của người dân cơ sở tại khắp các vùng miền đất nước, đó là một vấn đề nan giải, nếu chúng ta một lần đến xem bắn pháo hoa ở Hồ Gươm, Hà Nội, không chỉ là chen lấn, xô đẩy mà vấn đề nghiêm trọng khác là tại thời điểm đó bao nhiêu rác thải bị ném xuống hồ, đe dọa đến văn hóa vật thể và phi vật thể của Hồ Gươm; nếu chúng ta một lần vào chợ, không thấy vẻ đẹp hình ảnh những chiếc làn, chiếc giỏ cói đựng thức ăn như ngày xưa của các chị, các mẹ, chỉ thấy được lượng túi ni lông tiêu thụ một cách khủng khiếp, vấn đề ở đây không chỉ là vấn đề của môi trường, vấn đề của xã hội, vấn đề bộ máy mà là phương thức sinh hoạt của người dân cơ sở đang bị ảnh hưởng trong một thời gian dài đã thành văn hóa. Nói đến văn hóa cơ sở cũng chính là quan tâm đến

vấn đề tuyên truyền và vấn đề truyền thông cũng như con người làm văn hóa tại cơ sở vì đây là những điều kiện để thiết lập thiết chế văn hóa cơ sở đồng bộ; chú trọng đến các tổ chức, đơn vị doanh nghiệp đóng trên địa bàn của địa phương để tạo mối liên hệ, gắn kết với môi trường, không gian văn hóa bản sắc của địa phương. Như vậy, để phát triển bền vững văn hóa thì lối sống, phương thức sinh hoạt tại cơ sở là một vấn đề trọng đại, ảnh hưởng và đe dọa đến cả thể chế, đến toàn thể xã hội trong bối cảnh mới ngày hôm nay, dù đó là nhiệm vụ khó khăn không thua bất cứ nhiệm vụ khó khăn nào chúng ta buộc phải chung tay hành động nhanh chóng và quyết liệt.

Trong bối cảnh mới, để văn hóa Việt Nam là niềm tự hào không chỉ riêng của chúng ta mà là một phần quan trọng của văn minh nhân loại, chúng ta không chỉ nâng niu cất giữ mà cần biến văn hóa thành sức mạnh lớn lao, là điểm tựa vững mạnh cho đất nước, là nguồn lợi to lớn để khai thác, là lợi thế để cạnh tranh. Một số kiến giải từ cách nhìn thực tiễn nêu trên là nhằm phát triển bền vững văn hóa góp phần hiện thực hóa các mục tiêu đặt ra, xây dựng đất nước lên tầm cao mới với vị thế mới, “xây dựng nền văn hóa Việt Nam tiên tiến, đậm đà bản sắc dân tộc để văn hóa thực sự trở thành sức mạnh nội sinh, động lực phát triển đất nước và bảo vệ Tổ quốc”(5)/.

Chú thích:

(1) Hồ Chí Minh toàn tập, Nxb. Chính trị Quốc gia Sự thật, H.2011.t3, Tr.458.

(2),(3),(5) Đảng Cộng sản Việt Nam: Văn kiện Đại hội đại biểu toàn quốc lần thứ XIII, Nxb. Chính trị Quốc gia Sự thật, H. 2011, t.I, tr.84, 110, 330.

(4) Bài phát biểu của Tổng Bí thư Nguyễn Phú Trọng tại Hội nghị Văn hóa toàn quốc năm 2021.